

згадувалося вище, наукова свідомість, європейська раціоналістична традиція. Світ науки, невпинно трансформуючись у кількісний світ, наближав тим самим еру позитивізму. Заперечення метафізики як “першої філософії”, яка обов’язково ставить світоглядні проблеми буття, людини, пізнання і розглядає їх масштабно, було неодмінною умовою ствердження позитивізму.

Науковець мислиться позитивістами безпристрасним, стерилізованим від філософсько-світоглядних знань та установок, людиною, що живе поза конкретним часом і простором, поза конкретними культурними впливами, є байдужим до смисложиттєвих та ціннісних сенсів суб’єктом. Всі ці риси властиві і юридичному позитивізму. В цьому і виявила себе негуманна, антилюдська сутність гіпертрофованого позитивізму – його розвиток формував, стверджував, розвивав у різних нових формах зараціоналізоване технократичне мислення, для якого людина ніколи особливої цінності і цілі не складала, швидше, – навпаки – виступала засобом, “гвинтиком”, “нулем”, – мислення, яке причетне найбезпосередніше до всіх найбільших катаклізмів ХХ ст.

Несприйняття, тотальне заперечення всілякого зв’язку правознавства з людинознавством, усіякою філософією людини, метафізикою – це характерна вимога юридичного позитивізму. Позитивісти від правознавства наголошували, що право має бути лише емпіричним, чуттєво-предметним, фіксованим, а не метафізично-ідеальним явищем. Єдино можливим і правильним, вважали вони, є лише державне, позитивне право – на противагу природному, т. з. негативному праву. Негативне, - бо невинписане, невизначене, неокреслене, незмінне тощо. Вивчення тому вартує лише державне право. Оцінка й критичний аналіз його при цьому позитивістами заперечувалися. Юриспруденція з позиції юридичного позитивізму заперечувалася як гуманітарне, людинознавче знання і мислилась по аналогії з природничими науками, де емпіричні підходи легко застосовні, оскільки в природі немає духовності, правосвідомості, правових почуттів, загальнодуховного виміру, який не піддається застосуванню емпіричних методів. Наука про право не повинна займатися дослідженням ідеї права, шукати його сутнісні характеристики з позицій розуму. Правознавство, зокрема, філософія права, має бути розсудково-емпіричним, інструментальним знанням. Тобто, юридичний позитивізм став засобом перетворення права в суто матеріальне, предметне явище і заперечення його ідеальної суті, заперечення права як феномена, форми буття загальнолюдських цінностей. Інакше кажучи, позитивізм як вироджений раціоналізм став засобом знищення права.

Список використаних джерел:

1. Бердяев Н. А. Смысл истории. – М., 1990.
2. Соловьёв Вл. Вера, разум и опыт // Вопросы философии. – 1994.

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВИЙ СВІТОГЛЯД: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Коробка В.М.,

професор кафедри теорії та історії держави і права Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент

В історії світової філософсько-правової думки питання про свідомість, правосвідомість уперше на високому концептуальному рівні ставилося у працях Г. Гегеля й Л. Фейербаха [1; 2; 3]. Зазначені філософи вперше звернули увагу на ту обставину, що сутність свідомості полягає у знанні. К. Маркс розвинув цю ідею, наголосивши на неподільності свідомості та знання [4, с. 165]. Використовуючи у своїх дослідженнях творчу спадщину Г. Гегеля, Л. Фейербаха, К. Маркса, сучасні науковці остаточно утвердилися в тому, що «свідомість – це не лише ставлення до світу зі знанням» [5, с. 348], але й певна спрямованість [6, с. 235], що підтримує життєву позицію особистості.

Аналізуючи «будову» свідомості, вітчизняні дослідники, продовжуючи розвідки класиків філософсько-правової думки, звернули увагу на те, що предметом свідомості є не окремі ізольовані речі та явища, а зовнішній світ [7, с. 275]. Предмет свідомості, збігаючись з об'єктом, розчиняється в останньому, фокусується на окремих речах та явищах, представлених зовнішнім світом, зверненим як «назовні», так і «всередину». Позаяк предметом свідомості виступає зовнішній світ – цілісно-загальний універсум, то суб'єктом свідомості також є цілісно-загальний суб'єкт – суспільство [8, с. 14]. Зазначене означає, що свідомість передбачає усвідомленість суб'єктом власної соціальної ролі. Із цього приводу К. Маркс, поемізуючи з Л. Фейєрбаха, твердив, що людська свідомість як на суспільному, так і на індивідуальному рівнях є не продуктом природи, а являє собою сукупність усіх суспільних відносин, що формують людину в процесі її життєдіяльності [4, с. 119].

Зважаючи на логіку вищевикладеного, правосвідомість як ставлення людини до навколишньої правової дійсності, а також ставлення до особи з певним правовим статусом, предметом власного аналізу (відбиття) обирає світ права, звернений як «назовні», так і «всередину». Специфічність предмета правової свідомості як на рівні «назовні», представленим поняттям «світ права як правова реальність», так і на рівні «всередину», представленим поняттям «людина як суб'єкт правовідносин», робить правосвідомість доступною для проникнення в неї світогляду й навпаки. Через зазначене взаємопроникнення правосвідомість стає світоглядно мислячою, а правовий світогляд, набувши здатності суспільно-політичної самосвідомості, остаточно утверджується як особлива форма правопогляду, що сприяє духовно-практичному опануванню (перетворенню) людиною навколишньої соціально-правової дійсності відповідно до цінностей права, які фіксуються на рівні ідеї належного.

Вузловими категоріями феномену «правова свідомість» є поняття «світ права як правова реальність» і «людина як суб'єкт правовідносин», що представляють світ права в його ставленні до людини та людину як суб'єкт, що самовизначається й утверджується в суспільно-політичному світі.

Предмет правового світогляду зовні схожий на предмет правової свідомості, утім водночас центральними категоріями феномену «правовий світогляд» є поняття «світ права як ідея належного» і «людина як носій певних прав, свобод, обов'язків», що дозволяють людині стати повноправним учасником суспільно-політичних відносин.

Найважливішою особливістю категорій «світ права як правова реальність», «світ права як ідея належного», «людина як носій певних прав, свобод, обов'язків» є те, що представлені категорії відбивають правову дійсність опосередковано крізь «призму» суспільних відносин.

Це твердження означає, що суспільні відносини як форма взаємодії індивідів між собою у процесі вироблення, обміну, розподілу матеріальних благ неминуче передбачають такий вид суспільних відносин, як правовідносини, що логічно перебувають в основі правової дійсності. Цього разу основними способами відбиття правової дійсності є правова свідомість і правовий світогляд. Водночас якщо об'єктом правової свідомості є правова дійсність, а предметом – світ права як правова реальність, то суб'єктом правової свідомості є людина як особа соціальна, що бере участь у правовідносинах. Об'єктом правового світогляду також є правова дійсність, однак предметом правового світогляду, на відміну від правової свідомості, виступають світ права як ідея належного (основний предмет) і правова ідеологія (додатковий предмет). Таким чином, якщо у правосвідомості об'єкт і предмет відбиття фактично збігаються, то у правовому світогляді вони відрізняються. Як на індивідуальному рівні, так і на рівні суспільства суб'єкт правового світогляду збігається із суб'єктом правової свідомості. Предмет правового світогляду, обумовлений особливостями відбиття двох полюсів

відносин, що перебувають у фокусі правового світогляду, – до права як до ідеї належного та до світу навколо людини крізь «призму» права – зрештою представлений картиною світу права як ідеї належного (основний предмет), а також правовою ідеологією (додатковий предмет). Перша пояснює світ права, а друга визначає шляхи й засоби зміни людиною навколишнього світу з огляду на активне застосування права.

Зважаючи на викладене, можна твердити, що специфічність предмета правового світогляду істотно обумовлена межами соціальної справедливості, що сходять до ціннісно-ідеальних основ буття, надає останньому рис спрямованості у правове майбутнє, виокремлюючи правову ідею як інтегральний елемент правового світогляду. Динамізм зазначеної спрямованості, заданий правовим світоглядом як на рівні духовно-світоглядної, так і на рівні соціально-практичної сторін права, що реалізується насамперед через правову сферу духовного світу людини, впливає на правосвідомість суб'єктів права [9, с. 12]. У результаті правосвідомість стає невід'ємною частиною правового суспільства й описується деякими дослідниками як соціально-правовий ідеал, що визначає напрям перспективного розвитку цивілізованого суспільства [10, с. 189; 11, с. 396; 12; 13, с. 254]. Проте вектор, що прогнозує перспективне правове майбутнє, на наш погляд, містить у собі не стільки правове свідомість, скільки правове мислення, а також правовий світогляд. Реалізація зазначеної правової перспективи передбачає наявність спеціальної інформації, що кореспондується правовому світогляду серед іншого із «запасників» правової свідомості. На нашу думку, специфічність предметів правової свідомості та правового світогляду дозволяє засвідчити істинність твердження вчених, які класифікують правову свідомість за аналогією до «позитивного» і «природного» права на позитивну та природну [14, с. 158-161; 13, с. 258]. Стосовно правового світогляду можна лише констатувати, що він класифікується лише як природний, що зображує право в образі бажаної ідеальної моделі досконалого права, яке ґрунтується на системі загальнолюдських цінностей, основними з яких є свобода, рівність, справедливість.

Аналіз сутнісних характеристик правової свідомості та правового світогляду, здійснений з урахуванням досліджуваних об'єктно-предметно-суб'єктних особливостей, дозволяє дійти переконливого висновку, що зазначені феномени перебувають у нерозривній єдності. Більше того, правовий світогляд, будучи стрижнем правової свідомості, супроводжує останню на всіх етапах еволюційного розвитку державно-організованого суспільства. Задаючи світоглядно-правовий горизонт, окреслений межами соціальної справедливості, правовий світогляд характеризується не лише системою знань, але й системою переконань, що утворюють суб'єкта правовідносин у необхідності застосування ним зазначених знань. З активним застосуванням останніх правовий світогляд пов'язує пошуки шляхів і засобів зміни людиною навколишньої соціально-правової дійсності з огляду на роль розумних законів, а також ефективну діяльність державної влади, що діє на основі права як ідеї належного.

Список використаних джерел:

1. Гегель Г.В.Ф. Феноменологія духу / Г.В.Ф. Гегель; [перекл. з нім. П. Тарашука]; за ред. Ю. Кушакова. – К.: Основа, 2004. – 548 с.
2. Гегель Г.В.Ф. Філософія права / Г.В.Ф. Гегель; [пер. с нем.: ред. и сост. Д.А. Керимов и В.С. Нерсесянц]. – М.: Мысль, 1990. – 524 с.
3. Фейербах Л. Сущность христианства / Л. Фейербах. – М.: Мысль, 1965. – 414 с.
4. Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года / К. Маркс // Собр. соч. // К. Маркс, Ф. Энгельс. – 2-е изд. – Т. 42. – М.: Изд-во политической литературы, 1974. – С. 41-174.
5. Психологический словарь / [А.Г. Айрапетянц, Я.А. Альтман, П.К. Анохин и др.]; редкол.: А. Давыдов и др. – М.: Педагогика, 1983. – 447 с.
6. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Учебное пособие / А.Н. Леонтьев. –

М.: Смысл; Академия, 2004. – 345 с.

7. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. О месте психологического во всеобщей взаимосвязи явлений материального мира / С.Л. Рубинштейн; АН СССР; Ин-т философии. – М.: АН СССР, 1957. – 328 с.

8. Шинкарук В.И. Сущность мировоззрения. Научное мировоззрение как высший исторический тип / В.И. Шинкарук // Научное мировоззрение и социалистическая культура. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 13-22.

9. Ситар І.М. Онтологічні функції права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. – Львів, 2008. – 17 с.

10. Соловьев Э.Ю. И. Кант: взаимодополнительность морали и права / Э.Ю. Соловьев. – М.: Наука, 1992. – 210 с.

11. Политология: краткий энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Ю.С. Борцова и др.]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. – 608 с.

12. Баранов П.П. Место и роль правового мышления в духовном мире людей / П.П. Баранов, А.И. Овчинников // Юрист-Правовед – 2000. – № 1. – С. 7-16.

13. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления: монография / С.И. Максимов. – Харьков: Право, 2002. – 328 с.

14. Желтова В.П. Философия и правосознание / В.П. Желтова, О.Г. Дробницкий // Философия и ценностные формы сознания. – М., 1978. – 348 с.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ВИТОКИ ЮРИДИЧНИХ ФОРМ ІНСТИТУТУ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ

Задорожня Г.В.,

професор кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Київської державної академії водного транспорту імені гетьмана П. Конашевича-Скоропадського

Філософсько-правові дослідження інституту глави держави мають багату історію. Дійсно, глава держави, як носій публічної влади, став невід'ємною складовою державотворення, починаючи з найдавніших часів і до сьогодні. Так, відомий італійський мислитель епохи Відродження Ніколо Макіавеллі, аналізуючи значення влади монарха в Римській державі у своїй праці «Роздуми про першу декаду Тита Лівія» писав, що серед багатьох здобутків римлян утвердження управителя держави заслуговує на те, щоб його [утвердження – З.Г.] розглянули і долучили до тих із них, які були причиною величі такої могутньої держави. Значення інституту одноосібного управителя, який призначається на певний строк, а не на вічно, полягає в тому, як зауважує Ніколо Макіавеллі, що в умовах особливої небезпеки для держави він має право безперешкодно діяти і без зволікань приймати рішення, не радячись при цьому з народом та магістратами, проте він не має права будь-що робити на шкоду державному устрою [1, с. 182]. Відтак, Ніколо Макіавеллі обстоював ідею доцільності функціонування одноосібного управителя держави в механізмі державного управління. Натомість засновник власної філософської школи Аристотель у праці «Політика» писав, що верховне управління в державі може здійснюватися одноосібно (тиранія), владою небагатьох (аристократія), а також більшістю (політія) [2, с. 140 – 141]. Відтак, з наведених та й інших джерел права, вбачається, що філософсько-правова доктрина не заперечує виду різноманітність інституту глави держави.

Загалом інститут глави держави сформований природно-історичним шляхом у процесі розвитку різної за етнічно-національними витоками, соціальними передумовами, традиційно-релігійними та іншими факторами державно-правової практики. Вочевидь завдяки цьому в механізмі державної влади природно склалися й певні юридичні різновиди глави держави, а також, як зауважує В.М. Шаповал, відмінності стосовно юридичних передумов наділення їх владою [3, с. 279] тощо.

Сьогодні на геополітичній карті світу існує понад двісті держав, і в кожній з них функціонує інститут глави держави. Глава держави – це офіційна особа